

УДК 655.4:061.22(497.113)"18/19"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2018.2.bes.247-256>

Научна критика и полемика

Примљена: 16. 5. 2018.

Прихваћена: 25. 5. 2018.

Бранко БЕШЛИН

Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

beslin@ff.uns.ac.rs

Уреднички рад у публикацијама Матице српске – искуства и запажања*

Апстракт: Излагање није утемељено на методолошки заснованим и систематски спроведеним истраживањима него на запажањима која су проистекла из ауторовог вишегодишњег рада у Матици српској. У првом делу рада разматрају се проблеми везани за уређивање бројних Матичиних часописа. У раду се подробније говори о капиталном лексикографском пројекту *Српски биографски речник*. Предочена је методологија рада, између осталог и сложен поступак прегледа и редиговања рукописа.

Кључне речи: Матица српска, часописи, рецензија, *Српски биографски речник*

Током три деценије колико тесно сарађујем са Матицом српском и у којој сам обављао различите дужности (тренутно сам потпредседник) нисам био главни уредник ни члан редакције ниједног од дванаест часописа које Матица издаје. Пет година сам уређивао часопис *Истраживања* који издаје Одсек за историју Филозофског факултета у Новом Саду и морам да признам да сам једва чекао да те дужности будем разрешен – разлози су сви они проблеми о којима данас расправљамо. То не значи да сам потпуно дигао руке од сличних послова. У Матици српској сам од 1999. члан тима који уређује *Српски биографски речник* а од 2012. године сам главни

---

* Допуњено излагање са скупа „Научна критика и стручне рецензије“, 17. маја 2017, у оквиру циклуса *Српска историографија данас*.

уредник ове публикације. За Речник пише више од 600 сарадника а опет тај посао – што може чудно да звучи – задаје мање главобоље него уређивање часописа. Зашто – то ћу покушати да образложим у даљем излагању у коме ћу спочетка у основним цртама говорити о Матичиним периодичним публикацијама а потом о лексикографском пројекту какав је *Српски биографски речник*.

Матица српска има врло богату издавачку делатност са завидном традицијом. *Летопис* је покренут 1824. и с краћим прекидима излази до данас – безмало два века. У најстаријој српској културној установи се често с поносом истиче да нема часописа у свету који толико дуго континуирано постоји. Уосталом, Матица је 1826. и основана са задатаком да материјално подржи излажење *Летописа*. С временом је почела да објављује и књиге, а у другој половини 19. и првој половини 20. века покретани су други часописи који су се, међутим, после неколико година излажења гасили. *Летопис* је опстао и остао најугледнија Матичина публикација. Током два столећа у њему су објављени разноврсни текстови српских и страних песника, прозних писаца, историчара, филолога, филозофа, физичара – да поменемо Лазу Костића, Стојана Новаковића, Милутина Миланковића. Могло би се рећи да дуги низ укоричених свезака *Летописа* представља својеврстан споменик српске културе, али је питање каква ће бити његова улога у будућности. Данас на званичној ранг-листи научних часописа у Србији има незавидно место, што је пре резултат формалних критеријума а у мањој мери вредности и „импакта“ текстова који су у њему објављени. Међутим, уколико се и даље буду примењивала „од горе“ прописана мерила, прети опасност да ће најстарији српски часопис постепено заиста губити на квалитету, следствено томе и на реномеу, о чему ће касније бити још речи.

Деловање Матице српске на пољу културе и науке интензивиранио је у последњих седам деценија. То се, између осталог, препознаје у организационој структури која је постајала све сложенија, као и у развијенијој издавачкој делатности. Данас се рад ове установе (без Галерије, Библиотеке и Издавачког центра који су део Матичиног система али уживају знатну самосталност као засебна правна лица) одвија кроз седам научних одељења. Са растом целокупне издавачке продукције покретани су сукцесивно нови научни часописи тако да их данас дванаест редовно излази: *Зборник за друштвене науке* (1950), *Зборник за природне науке* (1951), *Зборник за књижевност и језик* (1953), *Зборник за филологију и лингвистику* (1957), *Зборник*

за ликовне уметности (1963), *Зборник за славистику* (1970), *Зборник за историју* (1970), *Зборник за сценске уметности и музику* (1987), *Темешварски зборник*, (1991), *Зборник за класичне студије* (1996), *Literary Links of Matica srpska* (2018), *SYNAXA - International Journal of Matica srpska for Social Sciences, Arts and Culture* (2018). Поред наведених часописа периодично, али не у чврсто одређеним интервалима, излазе и *Свеске Матице српске* у којима се објављују кратки прилози и грађа.

Реч „зборник“ у називима свих часописа наводи на помисао да постоји координација у њиховом уређивању, али није тако. Матица српска нема јединствен, подробно разрађен правилник о уређивању периодичних публикација, усвојен од руководећих тела: Председништва, Извршног и Управног одбора. Чињеница је да редакције уживају аутономију. Начин рецензирања варира од часописа до часописа. Понегде се траже описне оцене, неке редакције су одавно направиле рецензентске обрасце а друге су ту праксу накнадно прихватиле. Међутим, рецензентски обрасци нису истоветни. Ни покушаји да се уведе јединствен начин цитирања за све Матичине часописе нису уродили плодом. Многе редакције упорно су се томе опирале – углавном су се позивале на особености и традиције научне области коју часопис покрива или на прилагођавање стандардима који се примењују у иностранству. По томе се, на пример, разликују чак *Зборник за историју* и *Зборник за друштвене науке*, мада иза оба часописа стоји Одељење за друштвене науке. Као што је одавно уобичајено, чланци се у већини случајева штампају на српском, ћирилицом, са резимеом на неком од страних језика – последњих година најчешће на енглеском. Међутим, постоје изузеци. *Зборник за славистику* објављује текстове и на српском и на страним (углавном словенским) језицима; *Зборник за ликовне уметности* на српском и страним језицима. *Зборник за природне науке* још од 1993. излази искључиво на енглеском – само резимеи радова су на српском. Редакција овог часописа и одбор Одељења за природне науке образлагали су своју одлуку тиме да је неопходно да се резултати истраживања учине доступним широј научној заједници. То је у Матици изазивало расправе. Нико није сасвим оспоравао поменути аргуменацију. Напротив, указивано је на то да је једнако важно да се иностранна стручна јавност упозна са оним што се у Србији ради на пољу друштвених и хуманистичких наука. Постављало се питање како то извести а да у Матичиним периодичним публикацијама енглески сасвим не

превлда и истисне српски. Ако би се то десило, Установа би изневерила своју двоековну мисију. Матица јесте основана са намером да се Срби укључе у европске културне токове али тако што ће „српске књиге на свет издавати“. Коначно, после дугог промишљања донета је одлука да се покрену два нова часописа на енглеском, намењена иностранству, у којима ће бити објављивани најквалитетнији прилози. Први, под насловом *Literary Links of Matica srpska*, требало би да промовише српску књижевност а други, *SYNAXA - International Journal of Matica srpska for Social Sciences, Arts and Culture*, достигнућа на пољу друштвених и хуманистичких наука. Светлост дана угледали су почетком маја 2018. године.

Мада је то спочетка у расправама ретко експлицитно помињано, многи су се прибојавали сциентометрије која је почела да узима све више маха. Готово сви чланови Матичиних руководећих тела су запослени на универзитетима и научним институтима и били су, бар делимично, свесни какве изазове доноси нови, формализовани начин вредновања научних резултата. Додуше, понеки од старијих и професионално етаблираних веровали су да „то са бодовањем“ неће дуго потрајати и сматрали за недостојно да установа са угледом и традицијом прилагођава своје часописе стандардима прописаним „од горе“ или „са стране“. Ипак, притисак не да није слабио него је бивао све већи. Све извеснија је била опасност на коју су појединци упозоравали: да ће због слабе рангираности Матичини часописи губити сараднике, нарочито млађе, принуђене да уђу у трку за бодовима – не само да би били унапређивани у виша научна звања него да би сачували своја радна места.

Уредништва свих зборника нису истовремено реаговала, нити су сва у усвајању прописаних стандарда показала једнаку вољу и умешност. Резултат је тај да су часописи неједнако ранжирани. Они који су заузели виша места на листи Министарства убрзо су били зајети радовима. То је довело у питање не само концепцију појединих часописа него и Матичину научно-издавачку стратегију у целини. Еклантан пример је *Зборник за друштвене науке* који је сврстан у категорију М24 па већина историчара упорно нуди своје радове овом часопису мада би било примереније да буду објављени у *Зборнику за историју* или у *Зборнику за класичне студије*. Међутим, последња два часописа су у категорији М51 – рад објављен у часопису М24, поред тога што доноси аутору више бодова, спада и у (минималне) услове за избор у наставничка звања на Универзитету у Новом Саду. Може

се лако претпоставити у каквом су се нелагодном положају нашли чланови редакције и рецензенти. Резултат оваквог приступа уочљив је већ по спољном изгледу последњих десетак свезака. *Зборник за историју* је временом бивао све тањи а *Зборник за друштвене науке* све дебљи док га обимом није троструко премашио. Увид у садржај још убедљивије потврђује претходна запажања. У њему је сразмерно много историографских текстова, од чланака, расправа, грађе до приказа књига. Само по себи то не би требало да буде забрињавајуће. Међутим, често се ради о уско специјалистичким темама од којих већина нема додира са друштвеном историјом.

Летопис, којим се Матица поноси и који би требало да у сваком погледу буде њен најрепрезентативнији часопис, сврстан је у категорију М53 – значи да на ранг-листи Министарства заузима прилично неугледно место. Матичино руководство је, бар досада, истрајавало у томе да не би било целисходно прилагођавати га (ново)прописаним стандардима. Да ли је вредно труда и компромиса да би часопис са таквом традицијом постепено био тек мало повољније категорисан? Хоће ли то допринети његовом угледу и привући сараднике? Рачуна се с тиме да ће креативни интелектуалци, свесни значаја *Летописа*, свакако у њему објављивати своје радове и то највредније.

Да ова оптимистична рачуница није без основа, сведоче и искуства везана за уређивачки рад у *Српском биографском речнику*. Већ сам поменуо да она нису непријатна као она која сам имао као уредник часописа, иако сам назив публикације упућује на то да је у питању далеко замашнији и одговорнији посао. Речник је капитални енциклопедијски пројекат у том смислу што није лексикон „знаменитих Срба“ тј. оних који су играли најистакнутију улогу у црквеној, политичкој, економској, културној историји српског народа. Планирано је да у њему у дванаест томова буде објављено око 20.000 биографија, што значи да су бројније личности које су се истакле прегнућима у својој ужој средини – селу, граду, области. У *Речник* не улазе само Срби него и сви они који су својим радом, било позитивним било негативним, утицали на живот Срба у прошлости.

Писање биографија је материјално скромно награђено а по званичном правилнику вредновано је још скромније, сасвим неадекватно уложеном труду – „лексикографска јединица у научној публикацији водећег националног значаја“ доноси аутору један бод. Да би се написала само половина до једне странице о некој мало позна-

тој личности, најчешће су, поред више сати рада у библиотеци, неопходна и архивска истраживања. Уреднички рад вреднован је једанко слабо. И поред свега тога, могло би се слободно рећи зачудо, пројекат досада није озбиљно био угрожен. Имајући у виду мале хонораре и слабо „бодовање“ Речник је морао да рачуна на ентузијазам научне заједнице и испоставило се да он ипак постоји. У прилог овој тврдњи навешћу следеће податке. На пројекту је у сталном радном односу свега шест сарадника који, углавном, обављају редакторске послове, док су уредници и аутори биографија ангажовани хонорарно. Ипак, за десет година (2004–2014) објављено је шест томова Речника који садрже 10.718 биографија на 5.500 страница а томе је дало допринос више од 1.000 сарадника. Рад на седмом тому приводи се крају и изаћи ће из штампе 2018. године.

Послови на Речнику организовани су спрам обима и сложености пројекта. Главни уредник одговорност дели са уређивачким и редакционим одбором који чини тридесетак особа: истакнути научници; пет уредника задужених за поједине историјске епохе; дванаест уредника специјалиста за научне области (књижевност, природне науке, ликовне уметности, музику, сценске уметности, медицину, војну историју итд.), редактори и стручни сарадници. Рад се одвија по одраније утврђеној методологији. Још током 80-их и 90-их година 20. века ексцерпирана су сва имена која се помињу у више од 700 научних студија и монографија и преко 1000 наслова часописа, новина, алманаха, државних шематизама и исписивана на листиће-обрасце који су потом узбучавани. Следила је идентификација личности тако да је свака добила досије са једним или више листића, зависно од тога колико је често помињана у изворима. Уредници су извршили прву тријажу и тако је добијен азбучник са 22.000 имена личности које би потенцијално могле да буду уврштене у Речник. Пошто се значај сваке од њих није могао унапред проценити, установљен је као превентива тзв. „аутомат“ по коме су уврштаване на основу свог занимања, дужности и ранга (нпр. сви официри у Србији од 1878. до 1918. пуковници, до 1941. генерали; до 1918. сви лекари, до 1941. управници болница, сви професори гимназија до 1918, директори до 1941. итд.). Процена је била да ће половина личности из азбучника бити изостављена у коначној селекцији – приликом истраживања и темељнијег увида у њихове биографије. Рачунало се, оправдано, да у наредним деценијама наука може доћи до нових сазнања тј. да ће неке личности које су 80-их година изгледале као неважне накнадно

„ући у историју“. Зато се до данас наставља са ексцерпирањем имена из новообјављених публикација. Иначе, досијеи су испрва архивирани и на традиционалан начин а доцније и у електронском облику, што олакшава њихово претраживање.

Уредници епоха или научних области одређују ауторе и потенцијални обим биографија – у погледу броја словних места постоји шест категорија. Потом стручни сарадници достављају аутору досије личности тј. иницијалну библиографију и упутство за писање биографије. Сваку завршену биографију прегледа најпре стручни редактор, који је прилагођава стандардима постављеним за лексикографску одредницу: скрађује текст на предвиђени обим, углавном сажима превише разуђени наратив како би био језгровит, јасан, без сувишних метафора, прегледа библиографију. Како постоји могућност да у том поступку направи грешку, редактор своје примедбе и недумице предочава ауторима и уредницима. Следеће читање обавља уредник струке, потом уредник епохе, на крају главни уредник. Када се ради о личностима од највећег значаја (у које, на пример, спадају Стефан Немања, Карађорђе, Милош Обреновић, Вук Караџић, Милутин Миланковић), захтевају се додатно једна или две рецензије које пишу стручњаци који нису чланови уређивачког тима. На крају, када је рукопис припремљен за штампу, после уобичајених лекторских и коректорских интервенција, главни уредник прегледа још једанпут све биографије, а потом се одређује особа (у Речнику названа популарно „Злобни читач“) да прочита текст у целини, у својству незваничног рецензента. Ова, да је тако назовем, вишестепена контрола уведена је да би се превиди и грешке свели на минимум – нисам употребио реч отклонили јер се ипак поткраде неки пропуст.

За разлику од уредништава високоранжираних научних часописа Речниково није под притиском колега које шаљу текстове са жељом да буду објављени. Напротив, улаже доста труда да пронађе ауторе и приволи их на сарадњу – макар да напишу једну-две одреднице. Зато „глатког“ одбијања пристиглих текстова нема – осим у случају када неко самостално достави биографију за коју је уредник раније одредио аутора. Ако биографија не задовољава у потпуности стандарде Речника, враћа се аутору на дораду или уредник поверава писање другоме. Овим решењима, нарочито последњем, ређе се прибегава. Разлог није у томе што су пристигли текстови беспрекорни. Нажалост, често се дешава да уредништво није у могућности да за сваку биографију ангажује најкомпетентнијег стручњака –

или су преоптерећени обавезама или једноставно одбијају да се тога прихвате. Осим тога, биографије личности које су завредиле да уђу у Речник деловањем у ужој средини често пишу историчари аматери који се баве завичајном историјом. Већина њих показује завидан истраживачки ентузијазам, али се неретко дешава да нису довољно критични према изворима и вични академском писању. Уредништву не преостаје друго него да, колико је то могуће, буде обзирно и предусретљиво према сарадницима ценећи њихову спремност да дају допринос једном пројекту важном не само за науку него и националну културу уопште.

Многи аутори, најчешће због објективних разлога, нису у стању да текстове доставе у предвиђеном року. Неретко се дешава да биографије, чак и оне које су у фактографском погледу врло садржајне и пуне нових података, нису писане у складу са упутствима, односно нису прилагођене лексикографском дискурсу. Понегде се то, као што је већ поменуто, очитује у сувише опширном а понегде у оскудном наративу. Има случајева да аутор није користио сву препоручену литературу па су биографије мање или више непотпуне. Углавном, због тога знатан део посла пада на редакторе и уреднике. Резултат је понеки пут да је текст до те мере измењен, чак и фактографски допуњен да се оправдано поставља питање ауторства. Међутим, врло ретко се доноси одлука да се члан редакције који је биографију најтемељније прерадио озваничи као коаутор. Разумевање између уредника и аутора је засада било обострано. Иначе, исправљени и прерађени текстови се пре штампања не шаљу на увид и одобрење ауторима. То би, ако имамо у виду да сваки том садржи око 1.000 биографија, превише успоравало рад на пројекту. Када се ради о крупнијим изменама и допунама фактографске природе или ако у том погледу постоје недоумице, аутор се консултује усмено (у телефонском разговору) или путем електронске поште. Наравно да тај посао уредници не могу да обављају лично, осим у изузетним случајевима. То је задатак редактора и стручних сарадника стално запослених на пројекту који припремају коначну верзију биографије. Углавном, аутори се нису показали као преосетљиви на интервенције у њиховим текстовима. Негодовали су врло ретко и то, углавном, из оправданих разлога. Међутим, многи су унапред давали пуну сагласност уредницима и редакторима да биографију прерађују колико год нађу за потребно.

Углавном, захваљујући оваквој методологији, рад на Речнику тече без застоја, темпом који је задовољавајући, мада понешто спорији од жељеног. Уредништво је свесно да би поједине биографије могле да буду потпуније и садржајније, али да би то изискивало од аутора дуг и напоран истраживачки рад, а са завршетком Речника се не може отезати у недоглед. На крају крајева, енциклопедије и лексикони нису књиге чија је сврха да се стави тачка на истраживања. Оне су неопходна основа за даља научна прегнућа, као и одраз развијености једне научне заједнице, односно њене способности за организован дугорочан рад.

Summary

Branko Bešlin

Editorial Work in Publications of Matica Srpska – Experiences and Observations

Abstract: This paper is not founded on methodologically based and systematically conducted researches, but on observations that are the result of the author's many years of work in Matica Srpska. The first part of the paper deals with problems related to the editing of numerous Matica's journals. The second part discusses *Srpski biografski rečnik* (Serbian Biographical Dictionary), as a capital lexicographic project. The paper also presents the methodology of work as well as complex procedures of reviewing and editing manuscripts.

Key Words: Matica Srpska, journals, reviews, *Srpski biografski rečnik*

This paper is not founded on methodologically based and systematically conducted researches, but on the observations that are the result of the author's thirty years of experience in Matica Srpska, the oldest Serbian cultural and scientific institution. The first part of the paper deals with the issues related to the editing of twelve journals published by Matica Srpska. A journal with longest tradition is *Letopis*, launched in 1824. Other journals cover particular scientific and artistic fields (social sciences, natural sciences, history, classical studies, performing arts and music, fine arts, literature and language, Slavic studies) and were successively established between 1950 and 1996. Their editors faced a major challenge in the past two decades when the Ministry started evaluating them by applying scientometric principles. Some journals quickly adapted to new standards, but some were slower and more resistant. The second part of the paper addresses *Srpski biografski rečnik*, as a capital lexicographic project. So far, six volumes have been published containing more than 10,000 biographies – ten volumes with about 20,000 biographies are envisaged. The paper also presents the methodology of work as well as complex procedures of reviewing and editing manuscripts.